

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С. І. Юрія

КОСТЮК Іван Євгенович

**Податкова політика в умовах воєнного часу / Tax Policy in Wartime
Conditions**

спеціальність: 072 Фінанси, банківська справа та страхування
освітньо – професійна програма – Фіскальне адміністрування
кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «магістр»

Виконав студент групи ФФАм – 21
Костюк Іван Євгенович

Науковий керівник:
к. е. н., доцент, Дмитрів В. І.

Кваліфікаційну роботу

допущено до захисту

«_____» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ А. І. Крисоватий

ТЕРНОПІЛЬ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1.	7
ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ ТЕОРЕТИЧНА СУТНІСТЬ	7
1.1. Сутність податкової політики держави, як об'єкту аналізу	7
1.2 Цілі податкової політики та їх значення у соціально-економічному житті держави	13
РОЗДІЛ 2.	22
ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ПОДАТКОВУ ПОЛІТИКУ ДЕРЖАВИ: ФІСКАЛЬНИЙ АСПЕКТ	22
2.1. Макроекономічні показники реалізації податкової політики в умовах воєнного часу	22
2.2 Аналіз динаміки та структури податкових надходжень до бюджету	30
РОЗДІЛ 3.	43
ОСОБЛИВОСТІ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ В ТРАНСФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ	43
3.1. Досвід зарубіжних країн у сфері податкової політики під час війни, як орієнтир для України	43
3.2. Шляхи і методи вдосконалення податкової політики для добробуту населення	49
ВИСНОВКИ	55

Перелік умовних позначень

АЕС – Атомна електостанція

ББД – безумовний базовий дохід

ВВП – валовий внутрішній продукт

ЄС – Європейський союз

ЗСУ – Збройні сили України

МВФ – Міжнародний валютний фонд

НБУ- Національний банк України

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПДВ – податок на додану вартість

ПДФО – податок з доходу фізичних осіб

ПКУ – Податковий кодекс України

США – Сполучені Штати Америки

ФОП – фізична особа - підприємець

ВСТУП

Повномасштабне вторгнення росії в Україну руйнівним чином позначилося практично на всіх сферах суспільного життя. З економічного боку найбільш негативним наслідком повномасштабної війни стало поглиблення кризи в системі публічних фінансів. На фоні різкого звуження економічної бази формування бюджетних ресурсів через окупацію значимих промислових об'єктів, руйнування підприємств та вимушеної міграції населення, доходи бюджету значно скоротилися, а видатки, в свою чергу, фактично подвоїлись. Ще в перші місяці воєнного часу рівень дефіциту бюджету досягнув безпрецедентних розмірів за період незалежності. Колосальна фінансова підтримка України з боку іноземних партнерів дозволила стабілізувати економічну ситуацію держави на початковому етапі повномасштабного вторгнення, проте перед урядом виникло складне питання в пошуку механізмів, які допомогли б підтримувати економіку у воєнних реаліях сьогодення та шляхів забезпечення стабільності бюджету.

Економіка нашої країни разом з податковою системою функціонують в умовах складних викликів: знищення інфраструктури, виробництв та промислових об'єктів, які потребують значних ресурсів на відновлення і, таким чином, спричиняють зниження економічної бази доходів; зниження економічної активності через великі ризики; перешкоди до ринків збуту для постачання сировини; великі показники еміграції, вилучення з економіки значної кількості працюючих осіб для оборони держави, що спричинило кризу на ринку праці; проблеми адаптації бізнесу до роботи в умовах війни, тощо. В даних умовах сьогодення податкова політика держави стає важливим інструментом економічної та соціальної підтримки суспільства, а також забезпечення фінансової стабільності. Військовий час вимагає від держави швидкого адаптування податкової політики до змін та розробки нових механізмів оподаткування, які б спряли поповненню бюджету, забезпеченню ресурсами

оборони, підтримували внутрішній бізнес, зберігали і збільшували робочі місця та стимулювали післявоєнне відновлення.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що податкова політика в умовах воєнного часу є досить складною, але надважливою складовою економічної політики держави, адже має безпосередній вплив на фінансову та економічну стійкість країни, добробут громадян і здатність країни до відновлення. Військові конфлікти висувають нові вимоги до економіки країни, змушуючи адаптовувати податкову політику до підтримки економіки та збереження соціальної рівності. Окрім того, і так обмежені ресурси потребують раціонального та ефективного їх розподілу, що передбачає оптимізацію податкових процесів.

Питанням формування, розвитку та нових змін податкової політики України свої праці присвятили такі науковці, як: фахівці, а саме: В. Андрущенко, З. Варналій, В. Валігура, О. Василик, Л. Воронова, Г. Василевська, О. Десятнюк, В. Дмитрів, Т. Єфименко, Ю. Іванов, О. Кириленко, Н. Кучерявенко, А. Крисоватий, А. Кізима, І. Луніна, В. Мельник, О. Музика, Ц. Огонь, В. Опарін, М. Пабат, В. Рибак, В. Синчак, А. Соколовська, В. Суторміна, Л. Тарангул, В. Федосов, Л. Шаблиста, К. Швабій, І. Чугунов, С. Юрій та інші.

Метою роботи є аналіз основних підходів та інструментів податкової політики, які використовуються в умовах військового часу, дослідити досвід країн у змінах оподаткування в надзвичайних умовах, а також визначити шляхи для вдосконалення податкової політики України в умовах війни.

Щоб досягнути зазначену мету кваліфікаційної роботи поставлено такі задачі дослідження:

- дослідити теоретичні аспекти податкової політики в умовах військового часу;
- проаналізувати вплив податкових змін на економіку, бізнес та громадян в умовах війни;

- дослідження особливостей податкової політики країн, які мали досвід воєнного стану;
- узагальнення отриманих даних та надання рекомендацій для вдосконалення податкової політики в Україні.

Об’єктом дослідження є податкова політика держави в умовах воєнного часу, а **предметом** – теоретичні та практичні домінанти її впливу на економічний рівень та відновлення країни після війни.

Методи дослідження. В процесі дослідження використовувалися такі методи, як загальнонаукові та спеціальні. Щоб провести оцінку найефективніших інструментів податкової політики застосовані порівняльний метод, аналогії та моделювання.

Інформаційна база дослідження формуються на основі статистичних даних та матеріалів, отриманих з Державної податкової служби України, Державної служби статистики, Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України та нормативно-правових актів з питань оподаткування.

Оскільки, дана тема стрімко набирає обертів та актуальності у її вивченні **наукова новизна** полягає в моделюванні оптимальних напрямів реформування податкової політики України в умовах війни та євроінтеграції.

Структура роботи являє собою вступ, три розділи, висновки та список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ ТЕОРЕТИЧНА СУТНІСТЬ

1.1. Сутність податкової політики держави, як об'єкту аналізу

З часів виникнення держави податки були і залишаються одним із найефективніших інструментів впливу на економічні процеси. Світова економічна історія пропонує чимало прикладів, коли завдяки зваженій податковій політиці країни стрімко збільшували свій економічний потенціал. Водночас, чимало прикладів показують, що податки можуть мати й деструктивний вплив на економіку. Податкова система нашої країни не є винятком. Незважаючи на понад тридцять років реформ, Україні не вдалося створити ефективну систему оподаткування. Більше того, податки нерідко вважаються фахівцями та представниками бізнесу однією з головних перешкод для економічних реформ в Україні. Тому завдання української фінансової науки полягає у пошуку відповідей на численні проблеми податкової сфери, які залишаються актуальними. Одним із таких питань є сутність податкової політики, яка викликає активні наукові дискусії та потребує уточнення.

Дослідження податкової політики вимагає сутності також фінансової політики, оскільки податки є одним із найпотужніших інструментів регулювання фінансових відносин. Податкова політика може позитивно змінити економічну динаміку лише при узгодженні з іншими складовими фінансової політики. Варто звернути увагу на думку вітчизняних та світових вчених для визначення даного поняття. Група відомих вчених з В. Федосовим стверджують, що «Фінансова політика – це сукупність розподільних і перерозподільних заходів, які держава здійснює через фінансову систему для організації та використання фінансових відносин з метою зростання валового внутрішнього продукту та підвищення добробуту всіх членів суспільства[53. С80]». Це визначення підкреслює два важливі аспекти: по-перше, фінансова політика реалізується безпосередньо через фінансову систему, а по-друге, її цілі

– це економічне зростання та підвищення добробуту суспільства. В інших працях ці ж науковці трактують, що фінансова політика завжди повинна відповідати поточній економічній ситуації в державі. Вони зазначають: «Фінансова політика, як комплекс дій і заходів держави у сфері фінансів має відповідати економічним та політичним умовам, що складаються в конкретний історичний момент у даній країні[54]».

За умовно простим трактуванням, на нашу думку, можна розгледіти глибокий зміст – фінансова політика є найбільшим віддзеркаленням економічно-політичної ситуації в державі, попри це, і економічні, і політичні обставини відображають результат фінансової політики країни.

Проведений аналіз даних трактувань та підходів до поняття « фінансова політика» доводить, що у виділені її складових домінує два наступних підходи:

- виділення фіскальної політики, яка уособлює в собі бюджетну та податкову політики;
- окремо бюджетна то податкова політики, як дві різні складові фінансової політики.

Науковці, котрі схиляються до першого підходу, наводять цілком вагомі аргументи. Проте, на наш погляд, більш конкретним є окремий аналіз бюджетної та податкової політики, як складових фінансової політики держави. Цю позицію можна аргументувати тим, що кожна наука, зокрема фінансова, має свою категоріальну структуру, де є основні критерії. Тому ми, цілком підтримуємо думку провідних українських науковців, які вважають, що податок є первинною категорією фінансів.

Питання податкової політики вивчало чимало українських та зарубіжних науковців. Кожен з них достатньо чітко розкриває сутність податкової політики та принципів її формування, проте на сьогоднішній день ще досі немає єдиного висновку щодо розуміння сутності «податкова політика».

Відомі вітчизняні науковці такі, як В. Опарін та В. Федосов вважають, що «податкова політика – діяльність держави в сфері оподаткування а саме: встановлення видів і співвідношення податків, визначення платників і підходів

до них (уніфікований чи диференційований), встановлення ставок оподаткування, надання податкових пільг тощо [54, с. 36]».

Таким чином, на їхню думку завдання податкової політики полягає у вирішенні таких питань, як:

- види податків та їхнє співвідношення;
- важливість встановлення ставок оподаткування;
- ідентифікація платника податку.

На нашу думку, основна перевага даного твердження полягає у його простоті та лаконічності, при цьому воно включає в себе ряд значимих елементів для податкової політики.

С. Юрій та Й. Бескид трактують податкову політику, як «діяльність держави в сфері встановлення, правового регламентування та організації збору податків і податкових платежів у централізовані фонди грошових ресурсів [55]».

Г. Ісаншина стверджує: «Податкова політика – це система дій, які проводяться державою в галузі податків і оподаткування [35]».

Два вищеописаних підходи відрізняються від інших, на наш погляд, прагненням обмежити податкову політику виключно сферою податків.

В свою чергу, П. Мельник пояснює, що «Податкова політика – це поєднання об'єктивності економічної категорії податків, реального стану системи економічних відносин у державі та суб'єктивності податкової діяльності як сукупності конкретних дій, рішень різних органів, гілок і рівнів державної влади [33, с. 3-10]». Фактично автор стверджує, що податкова політика є результатом функціонування своєрідної тріади «функції податків – економічні відносини в державі – конкретні дії держави [49]».

На думку Г. П'ятаченка: «Податкова політика – це діяльність держави у сфері встановлення і стягнення податків, зокрема, з формування державних доходів за допомогою постійних і тимчасових джерел, встановлення видів податків, платників, об'єктів, пільг, механізму зарахування [36]».

О. Василик вважає, що «Податкова політика – це політика оподаткування юридичних і фізичних осіб. Її метою є формування державного бюджету та одночасного стимулювання ділової активності [7]».

Дані твердження є досить функціонально цільовими, оскільки за своїм контекстом тут відображаються більш розгорнуті, ніж у попередніх визначення. Думки науковців акцентують увагу на функціональних можливостях та економічній сутності податків, зазначають поточні цілі реалізації податкової політики.

А. Крисоватий звертає увагу, що «Податкова політика – це діяльність держави у сферах запровадження, правового регламентування та організації справляння податків та податкових платежів, які виступають знаряддям розподілу та перерозподілу частини валового внутрішнього продукту та формування централізованих фондів грошових ресурсів держави [26]». Варто звернути увагу на те, що А. Крисоватий стверджує, що держава залишає за собою право запроваджувати податки та податкові платежі. Основною метою даних дій є розподіл та перерозподіл ВВП, а також створення централізованих фондів.

Згідно ст. 4 Податкового кодексу України серед основних засад податкового законодавства деякі з них можна віднести до принципів формування податкової політики (рис. 1.1)

Рис. 1.1. Принципи формування податкової політики

*джерело [37].

Таким чином, визначення суті податкової політики має охоплювати всі аспекти підходів до її трактування. Це складний і багатогранний процес, що виходить за межі лише застосування і включає функціональні можливості та стратегічні орієнтири.

Враховуючи різні підходи та погляди вчених на визначення «податкова політика», на нашу думку, можна запропонувати узагальнене трактування даного терміну: «податкова політика – це комплекс заходів держави, що реалізуються в рамках податкової системи за допомогою різних податкових інструментів і механізмів впливу на платників податків задля забезпечення надходжень до бюджету та стимулювання економічного розвитку».

Таким чином, можна вважати, що деякі принципи податкової політики України збігаються із загальноекономічними або ж класичними принципами [16]. Враховуючи наукові розробки варто виділити наступні принципи формування податкової політики (табл. 1.1)

Таблиця 1.1.

Опис реалізації принципів податкової політики

Принцип	Опис
Принцип наукової обґрунтованості.	Сучасна політика повинна базуватися на наукових дослідженнях. Її розробкою мають займатися фахівці різних галузей, а також ключовим елементом наукової обґрунтованості є обов'язкова перевірка.
Принцип законності.	Податкова політика, зважаючи на важливість, не може бути просто набором планів урядових органів. Вона повинна бути визначена у вигляді стратегічного документа, що має концептуальний характер, а також включати документи з нормативним змістом.
Принцип оцінки та обліку очікуваних ефектів.	Вибір цілей податкової політики повинен ґрунтуватися на прогнозуванні можливих результатів та наданні якомога точнішої кількісної оцінки.
Принцип врахування та узгодження різних інтересів.	Формування цілей податкової політики та шляхів їх досягнення повинно базуватися не лише на оцінці ефектів, але й на обов'язковому врахуванні інтересів різних типів бюджетів і категорій платників податків.
Принцип єдності стратегії і тактики.	Розробка податкової політики повинна включати створення загальної концепції та стратегії її впровадження.
Принцип гнучкості	Принцип гнучкості означає, що податкова політика повинна бути достатньо адаптивною і здатною оперативно реагувати на зміни соціально-економічної ситуації як у країні, так у світі.
Принцип гласності	Принцип гласності передбачає, що і стратегічні, і тактичні документи податкової політики повинні бути відкритими для широкого обговорення та доступу.
Принцип політичної відповідальності	Полягає в тому, що держава повинна постійно звертатися до громадян за оцінкою напрямку реалізації податкової політики.
Принцип фінансової достатності	Принцип фінансової достатності вимагає, щоб податкова політика забезпечувала таку величину податкових надходжень, яка є оптимальною з точки зору проголошеної економічної доктрини.

Принцип інтеграційності	Принцип інтеграційності полягає в тому, що національна податкова політика повинна адаптуватися і гармонізуватися з вимогами відповідних регіональних інтеграційних об'єднань.
Принцип стабільності	Принцип стабільності підкреслює, що зміни в податковій політиці не повинні бути частими і повинні бути запроваджені лише після певного періоду.

*джерело [6, 16,38,].

Розглянувши різні трактування та підходи до податкової політики, як об'єкту аналізу, вивчивши її принципи, можна сказати, що удосконалення та розвиток податкової політики в Україні є досить важливим та актуальним завданням, оскільки податки – це одне із основних джерел доходів держави, які застосовуються для захисту держави, розвитку економіки та соціальної сфери. Лише розумний підхід до податкової політики може забезпечити ефективне та стабільне надходження фінансів та підтримувати соціально-економічний розвиток держави.

1.2. Цілі податкової політики та їх значення у соціально-економічному житті держави

Регулювання оподаткування є важливим інструментом, що дозволяє державі проводити економічну політику та впливати на соціально-економічні процеси. Суть податкової політики полягає у визначенні умов оподаткування, а також у встановленні правил адміністрування податків, що закріплюються у законах та нормативних актах. Економічна стратегія держави, світові економічні тенденції та внутрішні потреби формують основні напрямки і цілі податкової політики, яка повинна залишатися гнучкою, аби відповідати сучасним викликам та потребам розвитку економіки в умовах сьогодення.

Стабільна податкова політика може мати стимули для розвитку певних галузей, підвищення конкурентоспроможності економіки, а також для зниження рівня інфляції. Наприклад, використовуючи податкові пільги або змінюючи

ставки, держава може заохочувати інвестиції в стратегічні галузі, зменшувати податковий тиск на малий та середній бізнес чи підтримувати регіони з економічними труднощами [27]. З іншого боку, податкова політика також використовується для обмеження певних секторів чи економічних практик. Вона може забезпечувати підтримку малого і середнього бізнесу, сприяти прозорості ринку та економічній стабільності.

Враховуючи, що розвиток всіх ринкових відносин регулюється економічними методами – держава для цього створює умови для вирішення актуальних для населення проблем, керуючись податковими ставками, пільгами чи санкціями коригуючи систему оподаткування.

Станом на сьогодні управління податковою системою України має переважно фіскальний, ніж регулюючий характер податкової політики. За останні 10 років відбулося значна кількість податкова реформ стосовно реорганізації податкового органу. Проте, навіть після цих змін залишилось достатньо невирішених питань.

Податки, податкова політика, податкова система та питання оподаткування завжди знаходяться у центрі уваги суспільства в будь-якій країні, і Україна не є винятком. Податкова політика являє собою систему заходів, які держава здійснює у сфері оподаткування та які є частиною її фіскальної політики. Реалізація конкретної податкової політики передбачає виконання фіскальної та регулюючої функцій податків. Завдяки централізованим ресурсам держава підтримує баланс у виробництві, сприяє структурним змінам в економіці, забезпечує підтримку соціальної сфери та зберігає політичну стабільність [8].

Рис. 1.2. Співвідношення цілей і завдань податкової політики

*джерело [8].

Державні заходи стосовно сфери податків визначаються за допомогою цілей і завдань податкової політики, які обумовлені соціально-економічним устроєм суспільства, політичними командами, які знаходяться при владі, стратегічними цілями, які передбачають розвиток економіки і міжнародними зобов'язаннями сфери державних фінансів.

Формуючі цілі податкової політики необхідно враховувати об'єктивні функції податків. Вітчизняні і світові науковці наводять різну кількість податкових функцій, але з основних до них відносять: фіскальну, соціальну, політично-економічну, перерозподільну, контрольну, регулюючу, стимулюючу та інші[20].

Враховуючи вищенаведені функції варто виокремити три найважливіших, які визначають цілі та завдання податкової політики (рис. 1.2). Науковець Я. Литвиненко вважає, що на першому місці в податковій політиці є саме фіскальна функція, яка відповідає за наповнення дохідної частини бюджету держави. Регулююча функція передбачає перерозподіл національного надходження між різними верствами населення. Соціальна функція полягає в зміні структури всіх обов'язкових платежів між державним та місцевим бюджетом [30, с. 4-6].

Податкова політика держави відображає рівень і цілі державного втручання в економіку, змінюючись залежно від поточної ситуації, і є складовою частиною фінансової політики. Її зміст і цілі визначаються соціально-економічною системою суспільства, політичними силами, що перебувають при владі, стратегічними цілями розвитку національної економіки та міжнародними зобов'язаннями в галузі державних фінансів. Формування державної податкової політики має базуватися на потребі стимулювання позитивних структурних змін в економіці, поступовому зменшенні загального податкового навантаження та вдосконаленні податкового адміністрування.

Основні завдання податкової політики полягають у забезпеченні держави фінансовими ресурсами, створенні умов для ефективного регулювання економіки країни та зменшенні соціальної нерівності в доходах населення, що виникає внаслідок ринкових відносин.

Як зазначає А. Крисоватий, досягнення цілей податкової політики визначає вибір методів її реалізації, тобто конкретних способів впровадження. Усі методи податкової політики, розроблені фіскальною наукою та практикою можна поділити на:

- зменшення або збільшення податкового навантаження на платників.
- заміна старих способів і форм оподаткування на нові, введення нових податків або скасування існуючих.
- зміна масштабу впливу певних податків або системи оподаткування загалом.
- введення або скасування пільг та преференцій.
- використання прогресивних або пропорційних методів оподаткування, а також введення диференційованих податкових ставок [28].

Будь-який з даних методів має ґрунтуватися на таких принципах, як податкові стимули та санкції, податкова амністія і канікули, формування податкової бази, а також визначення об'єктів і суб'єктів оподаткування.

Не менш важливим завданням податкової політики держави є створення сприятливих умов для фінансово-господарської діяльності економічних суб'єктів господарювання і стимулювання економічного зростання через досягнення оптимального балансу між особистими та суспільними інтересами. Це передбачає забезпечення належного співвідношення між коштами, котрі залишаються у розпорядженні платників податків, та тими, що перерозподіляються через податкову і бюджетну системи. Розробка ефективної податкової політики, яка мала б сприяти розвитку бізнесу і водночас забезпечувала би наповнення бюджету, є однією з найбільш важливих і складних проблем сучасної держави. Водночас глобалізація економік і зростаюча конкуренція за інвестиції та привабливі умови оподаткування додатково ускладнюють це завдання. З іншого боку, зменшення податків може мати негативні наслідки для економіки країни. Дана проблема стосується не лише інвестицій, але й конкурентоспроможності, оскільки податки є важливим ціноутворюючим фактором, і за однакових умов можуть призвести до втрати конкретних переваг національної економіки [50].

Аналізуючи вищеописані цілі та завдання податкової політики можна зробити висновок наскільки важливим є дієвий механізм здійснення податкової

політики в державі для економічного зростання та суспільного добробуту населення.

В останні роки реалізація соціально-економічних реформ в Україні вимагає постійних змін та удосконалення для більш ефективного управління державними ресурсами. Саме з цією метою Кабінетом міністрів України було затверджено «Стратегію реформування системи управління державними фінансами на 2022 – 2025 роки», яка мала бути спрямованою на створення ефективнішої та більш стійкої системи управління державними надходженнями, а також розвитку соціально-інклюзивної економіки, яка сприяла б інтеграції економіки України на світовий ринок, зокрема покращення співпраці з країнами – членами ЄС. Основними цілями даної стратегії було:

- «дотримання загальної бюджетно-податкової дисципліни у середньостроковій перспективі»;
- «підвищення ефективності розподілу ресурсів на рівні формування державної політики»;
- «забезпечення ефективного виконання державного та місцевих бюджетів»;
- «підвищення рівня прозорості та підзвітності в управлінні державними фінансами»;
- «розвиток управління людськими ресурсами у сфері державних фінансів»[48].

Проте, повномасштабне вторгнення росією 24 лютого 2022 року змусило ввести воєнний стан на території цілої України та заставило Уряд переглядати механізм бюджетної системи, в тому числі, й формування дохідної частини бюджету задля можливості забезпечення ефективного виконання державою своїх функцій в умовах війни. Враховуючи дані виклики, Верховна Рада України, поступово, почала вносити корективи до чинного законодавства та приймати нові нормативно-правові акти, які могли би більш адаптувати економічну діяльність України до викликів воєнного стану.

Серед нових прийнятих законів варто виділити наступні: Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану» [21], Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» [22], Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану» [23], Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів України» [24].

Верховною Радою України було прийнято Закон «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану» від 12 травня 2022 року [25]. Дані зміни стосувались термінів сплати податків, подання звітності, реєстрації накладних та подання електронних документів. Платники податків, котрі не мали змоги виконувати свій податковий обов'язок звільнились від відповідальності, що була передбачена Податковим кодексом України, проте з умовою виконання даного обов'язку протягом шести місяців після завершення воєнного стану. Суб'єкти, які знайшли можливість відновити свою діяльність звільнились від відповідальності за несвоєчасне виконання своїх обов'язків з умовою виконати їх протягом 60 календарних днів з часу відновлення діяльності. Також законом було передбачено зупинити податкові перевірки та не розпочинати нових, проте це не стосувалось фактичних, камеральних та документальних позапланових перевірок; допускалось самостійне виправлення помилок платникам податків.

Значна кількість змін до нормативно-правових актів ще в процесі опрацювання та розгляду. Варто звернути увагу на Проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування суб'єктів господарювання, пов'язаних економічними зв'язками з державою-агресором» № 7232, який було прийнято за основу Постановою Верховної Ради України

[39]. В даному законі передбачається застосування підвищуючого коефіцієнту 1,5 до ставки податку суб'єктів господарювання, котрі певним чином пов'язані економічними зв'язками з країною – агресором. Важливо взяти до уваги, що даними суб'єктами будуть не лише власники яких є громадяни росії, але й усі, хто отримує в будь-якій формі доходи від країни – агресора.

Узагальнюючи наведений матеріал, можна сказати, що податкова політика в сучасних умовах відіграє важливу роль. Саме від її дієвого та актуального механізму здійснення залежить економічний розвиток держави, добробут та рівень життя населення. Лише ефективна податкова політика спроможна забезпечити стабільність фінансів держави та стимулювати надходження до бюджету.

Дослідивши підходи різних науковців до визначення та реалізації податкової політики, вивчивши постановку принципів, функцій та цілей нам вдалось обґрунтувати теоретичний аспект фактичного змісту податкової політики в площині державного регулювання соціально-економічного розвитку країни.

В умовах сьогодення для безперебійного функціонування економіки влада повинна швидко реагувати та приймати зважені конструктивні рішення для вирішення всіх економічних дисбалансів. Повномасштабна війна, розпочата російською федерацією, заставила змінити поставлені раніше цілі та переорієнтувати їх на забезпечення обороноздатності країни і впровадження соціальних програм для підтримки населення. Уряду постійно необхідно вдосконалювати цілі податкової політики та контролювати ефективність податкових змін, з метою налагодження безперебійного наповнення держбюджету.

Налагодження народного господарства, підтримка умов для функціонування малого та середнього бізнесу в умовах війни, забезпечення громадян робочими місцями і всі податкові реформи для залучення інвестицій – є основними цілями податкової політики в умовах війни для підтримки макростабільності. Проте, навіть в такий спосіб варто враховувати всі можливі

ризиками та загрозами, оскільки податки завжди становили найбільшу частину у структурі доходів бюджету, а з початком повномасштабного вторгнення вони і так суттєво скоротилися [40].

РОЗДІЛ 2.

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ПОДАТКОВУ ПОЛІТИКУ ДЕРЖАВИ: ФІСКАЛЬНИЙ АСПЕКТ

2.1. Макроекономічні показники реалізації податкової політики в умовах воєнного часу

Воєнний стан, у якому опинилась економіка України є досить екстремальним і вимагає від держави мобілізації всіх ресурсів, в тому числі, фінансових. Податкова система, як один із основних інструментів фінансової системи країни зазнає значних змін в умовах війни.

Беручи до уваги нестабільну економічну ситуацію в країні вирішення фінансових питань є одним із найважливіших заходів для забезпечення економічної та соціальної стабільності та сталого розвитку країни. В даному контексті податкова система має стати дієвим механізмом регулювання всіх соціально-економічних процесів в умовах проведення сучасних економічних реформ [29, С. 155].

У сучасних умовах, особливу увагу варто приділяти формуванню ефективної податкової політики, оскільки лише вдале використання її інструментів може сприяти подоланню викликів сьогодення. Для визначення нинішнього впливу податкової політики на економіку України варто проаналізувати основні показники її діяльності.

Основним показником макроекономічної діяльності суспільства, що дає можливість охарактеризувати розвиток країни та рівень добробуту населення є валовий внутрішній продукт на душу населення.

З даних, що на рис. 2.1 можемо спостерігати нерівномірну динаміку зміни цього показника, а саме: ВВП на душу населення зріс з 2002 до 2008 року практично у 5 разів. Дальше спостерігався економічний спад пов'язаний зі Світовою кризою. Це знайшло відображення і у ВВП, а саме з 2008 року – з 3892,5 дол. він знизився до 2546 дол. у 2009 році, що складає 35%. Подолавши

цей кризовий етап у 2010 році показник зріс до 2974,4 дол. і зростав до 2013 року, в якому склав – 4030,3 дол.

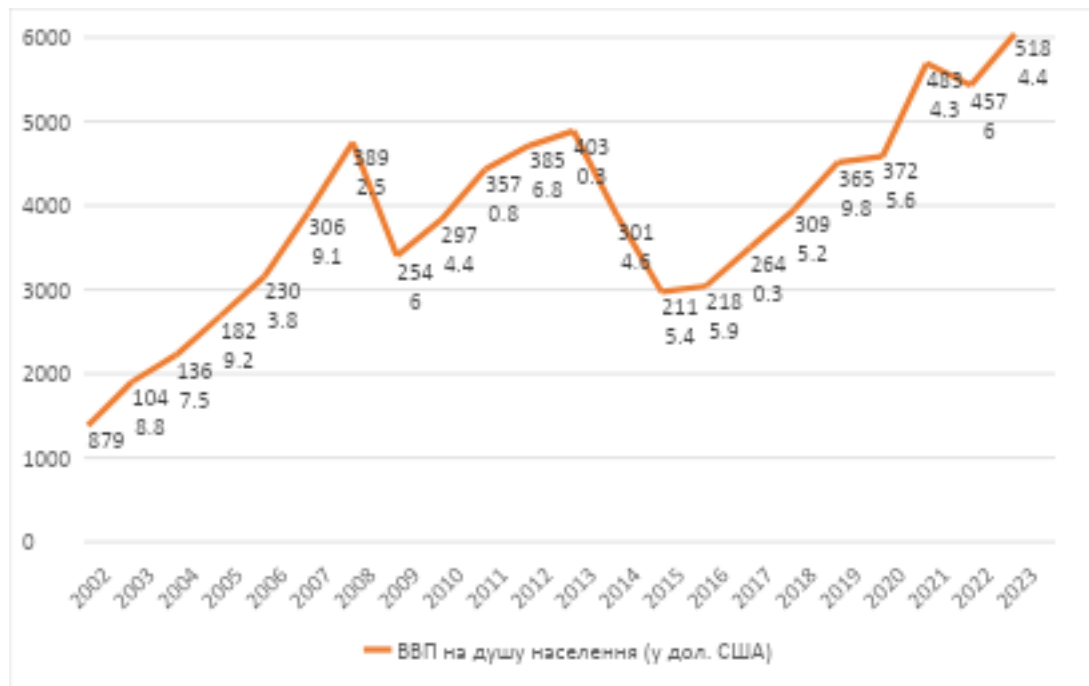

Рис. 2.1 ВВП в Україні у розрахунку на одну особу у 2002 – 2023 роках у дол. США

*Джерело: розроблено автором на основі [9].

Наступний цикл розпочався у 2013 році і спостерігався зниженням до 2015 року, в якому спостерігалось його зменшення на 53%. Починаючи з 2016 року знову можна побачити зростання і поступове встановлення ВВП на рівні 4834,3 дол. на одну особу у 2021 році. У 2022 році в зв'язку початком повномасштабної війни дохід на душу населення знизився до 4576 дол., а проте у 2023 році даний показник парадоксально зріс до 5181.4 дол. Згідно коментаря заступника голови НБУ такі зміни відбулися внаслідок покращених врожаїв зернових культур, сприянні держави та пом'якшенні фіскальної політики щодо дрібного та середнього бізнесу.

За даними ООН українська економіка показала незначне відновлення, а саме ріст ВВП становив 4,6% після попереднього падіння на 29,1%. Покращення показників валового внутрішнього продукту в сукупності із сприянням міжнародних організацій сприяло позитивній зміні структури фінансових надходжень бюджету.

Таблиця 2.1

Фінансові надходження до бюджету у 2015 – 2023 роках в млн. грн

Показники	Роки						
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Усього	793265,1	928108,2	998278,9	1076019,7	1295772,5	1787395,6	2671998,0
Податкові надходження	627153,7	753815,6	799776,0	851115,6	1107090,9	949764,4	1203544,1
Неподаткові надходження	128402,3	164676,5	186684,2	212949,9	175358,0	346327,7	991601,7
Доходи від операцій з капіталом	286,9	657,5	183,0	79,4	328,7	611,0	100,3
Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	1607,4	1464,8	1139,9	1029,7	12576,1	481090,7	433404,5
Цільові фонди	29847,1	187,5	1770,8	187,1	209,4	136,2	432,1
Офіційні трансферти	5967,7	7306,3	8725,0	10658,0	12576,1	9465,6	42915,3

*Джерело: розроблено автором на основі [4].

Аналізуючи вищенаведені дані можна сказати, що динаміка структури надходжень на перший погляд є рівномірною та збалансованою, що свідчить про ефективну податкову систему. Варто зауважити, що у 2022 році, доходи склали 1 787,4 трлн. грн. Проте, з них: 481 млрд. грн, а це майже 27% становлять гранти від закордонних країн ЄС, іноземних урядів та міжнародних організацій. Також необхідно звернути увагу на різницю податкових надходжень у 2022р. відносно 2021 року. З таблиці видно, що саме у 2022 році податкові надходження зменшились на 157 млн. грн в порівнянні з 2021 роком. Ці дані свідчать, що з початком повномасштабного вторгнення країни ЄС фінансово активно підтримали Україну, проте у громадян та підприємців значно скоротились прибутки, що, власне, і вплинуло на зменшення податкових надходжень до бюджету. У 2023 році сумарні доходи зросли на 884, 6 млрд. грн

порівняно до 2022 року, але знову ж таки значну частку надходжень, близько 16%, становлять кошти від іноземних держав та допомоги урядів.

Продовжимо свій аналіз станом держбюджету країни, який є основним показником ефективності роботи фіскальної політики. Аналіз стану державного бюджету проаналізуємо за даними таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Основні показники Державного бюджету України 2017 – 2023 років у млн. грн.

Показники	Роки						
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Доходи	793265,0	928108,3	998278,9	1076016,7	1296852,9	1787395,6	2671998,0
Видатки (з кредитуванням)	839243,7	985842,0	1072891,5	1288016,7	1490258,9	2705423,3	2977706,0
Дефіцит (-), Профіцит (+)	-47,8	-59,2	-78,0	-217,1	-197,6	-914,7	-305,7

Рис. 2.2 Основні показники Державного бюджету України 2017 – 2023 років у млн. грн.

*Джерело: розроблено автором на основі [17].

Дані таблиці підтверджують, що державний бюджет України протягом всього досліджуваного періоду був дефіцитним. Звідси і вимушена політика позик та кредитів. Найбільший дефіцит бюджету спостерігався в Україні в 2022

році, що було наслідком боротьби з пандемією COVID-19 та початком повномасштабної війни. Бізнес скоротив свою роботу на третину потужності, в результаті чого знизився ВВП, доходи бюджету та збільшились видатки.

В порівнянні з 2017 роком дефіцит державного бюджету зріс, приблизно, в 20 разів. Це найвищий показник за останні шість років. У 2023 році дефіцит державного бюджету склав 305,7 млрд. грн., що у три рази менше ніж у 2022 році, але такий рівень дефіциту не є показником якісної динаміки зростання доходів, оскільки основна їхня сума – це позики з європейських країн та світових банків, спрямованих на підтримання економічної стабільності країни та соціального рівня населення в часі боротьби з агресором.

Рівень доходів та видатків державного бюджету безпосередньо пов'язаний із макроекономічним показником валового внутрішнього продукту. До бюджетного кодексу України у 2021 році було введено норму згідно якої розмір дефіциту бюджету не може перевищувати 3% ВВП. Для глибшого аналізу співмірності даних показників звернемося до таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Показники Державного бюджету України у 2017 – 2023 роках у млн.грн.

Показники	Роки						
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Валовий внутрішній продукт	2982920,1	3558706,4	3974564,3	4194102,6	5459574,3	5191028,5	5518062,1
Доходи	793265,0	928108,3	998278,9	1076016,7	1296852,9	1787395,6	2671998,0
Доходи % до ВВП	26,6	26,1	25,1	25,7	23,8	34,4	48,4
Видатки (з кредитування м)	839243,7	985842,0	1072891,5	1288016,7	1490258,9	2705423,3	2977706,1
Видатки % до ВВП	28,1	27,7	27,0	30,7	27,3	52,1	53,9
Дефіцит (-), Профіцит (+)	-1,6	-1,7	-2,0	-5,2	-3,6	-17,6	-5,5

*Джерело: розроблено автором на основі [10].

Як бачимо, державний дефіцит є особливою невід’ємною складовою сучасної бюджетної політики. В одних обставинах він може бути стимулюючим фактором розвитку економіки, але в своїй основній масі – високий рівень бюджетного дефіциту свідчить про тенденцію занепаду національного виробництва, скорочення інвестицій, а при тривалому протіканні може призвести до дефолту.

Між дефіцитом державного бюджету та державним боргом є тісний зв’язок. Боргове навантаження на бюджет України за період 2017 – 2023 років можна проаналізувати за даними наступної таблиці.

Таблиця 2.4

Боргове навантаження на бюджет України у 2017 – 2023 роках у млн. грн.

Показники	Роки						
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Державний борг, в т. ч.	1833,7	1860,5	1761,4	2259,2	2362,5	3715,1	5188,0
зовнішній	1080,3	1099,4	930,9	1258,5	1299,9	2325,4	3600,3
внутрішній	753,4	761,1	829,5	1000,7	1062,6	1389,6	1587,6
Гарантований державний борг, в т. ч.	308,0	308,1	237,0	292,7	309,0	356,5	3314,1
зовнішній	294,7	297,8	227,3	260,4	260,3	285,5	2626,1
внутрішній	13,3	10,3	9,6	32,3	49,0	71,0	68,7
Загальна сума боргу	2141,7	2168,6	1998,3	2551,9	2671,8	4071,6	5519,4

*Джерело: розроблено автором на основі [3].

Аналіз даного показника підтверджує його стрімке зростання з 2019 по 2023 рік, а саме у 2,7 рази. А саме: державний борг загалом зріс до 3 715, 1 млрд. грн, а гарантований державний – до 356,6 млрд. грн. в обох показниках спостерігається стрімкий ріст саме зовнішнього боргу. Зокрема, його частка у загальному державному боргу за 2023 рік склала 62,6%, а у гарантованому державному борзі – 80%.

Вражаючими є дані аналізу таблиці 2.5, дані підтверджують стрімкий ріст співвідношення державного боргу до ВВП. А саме, в порівнянні з 2021

роком, в якому цей показник склав 48,9%, то у 2022 році – 78,4%, а у 2023 році – 84,4%.

Таблиця 2.5

**Співвідношення динаміки боргу України до ВВП за 2017 – 2023 роках у
млн. грн**

Показники	Роки						
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Загальна сума державного та гарантованого боргу	2141,7	2168,6	1998,3	2551,9	2671,8	4071,6	5519,4
ВВП у фактичних цінах	2982,9	3358,7	3974,6	4194,1	5459,6	5191,0	6537,8
Частка боргу до ВВП, %	71,8%	60,9%	50,3%	60,8%	48,9%	78,4%	84,4%
Граничний рівень бюджетного боргу, %	60,0%	60,0%	60,0%	60,0%	60,0%	60,0%	60,0%

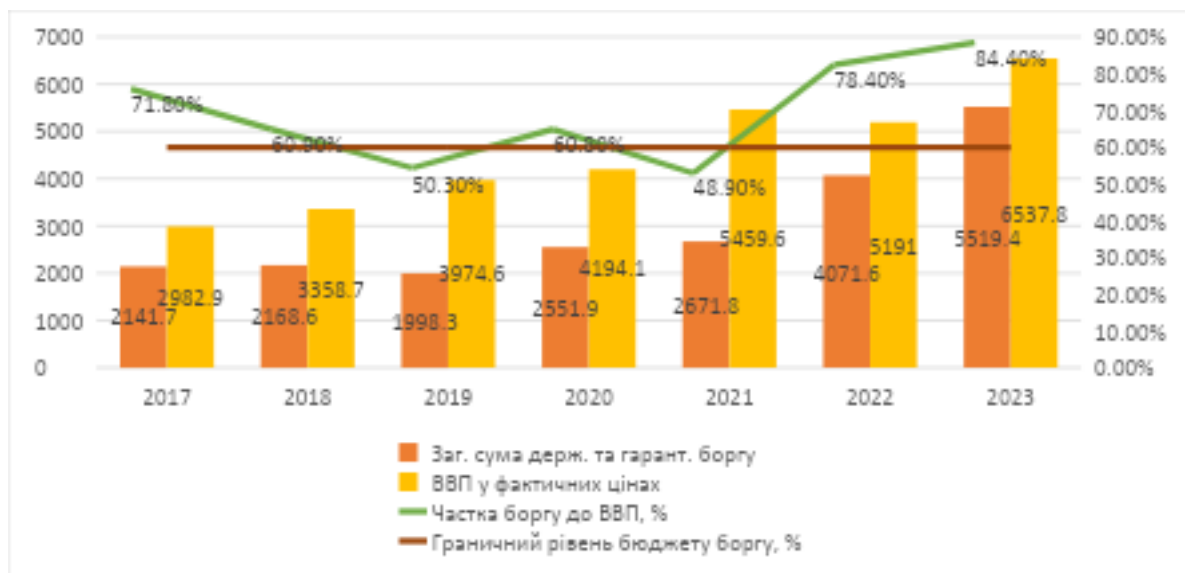

Рис. 2.3 Співвідношення динаміки боргу України до ВВП у 2017 – 2023 роках

*Джерело: розроблено автором на основі [3, 11].

Зростання державного боргу зобов'язує до пошуку додаткових витрат на його обслуговування. Маастрихтська угода передбачає граничний рівень державного боргу до ВВП не вище, як 60%. Ми ж при аналізі даних з

попередньої таблиці спостерігали даний показник максимально на рівні 84,4%, що передбачає оптимізацію пошуку шляхів погашення боргу.

Напрямків погашення державного боргу є два: внутрішні запозичення і зовнішні. На жаль, з початку повномасштабного вторгнення сумарні видатки бюджету профінансовані за рахунок доходів, лише на 50%, решта 50% – це іноземні гранти (481 млрд. грн), зовнішні позики (563 млрд. грн) та емісія грошей (400 млрд. грн).

Для глибшого аналізу валового зовнішнього боргу і ВВП України використаємо дані з рис. 2.4.

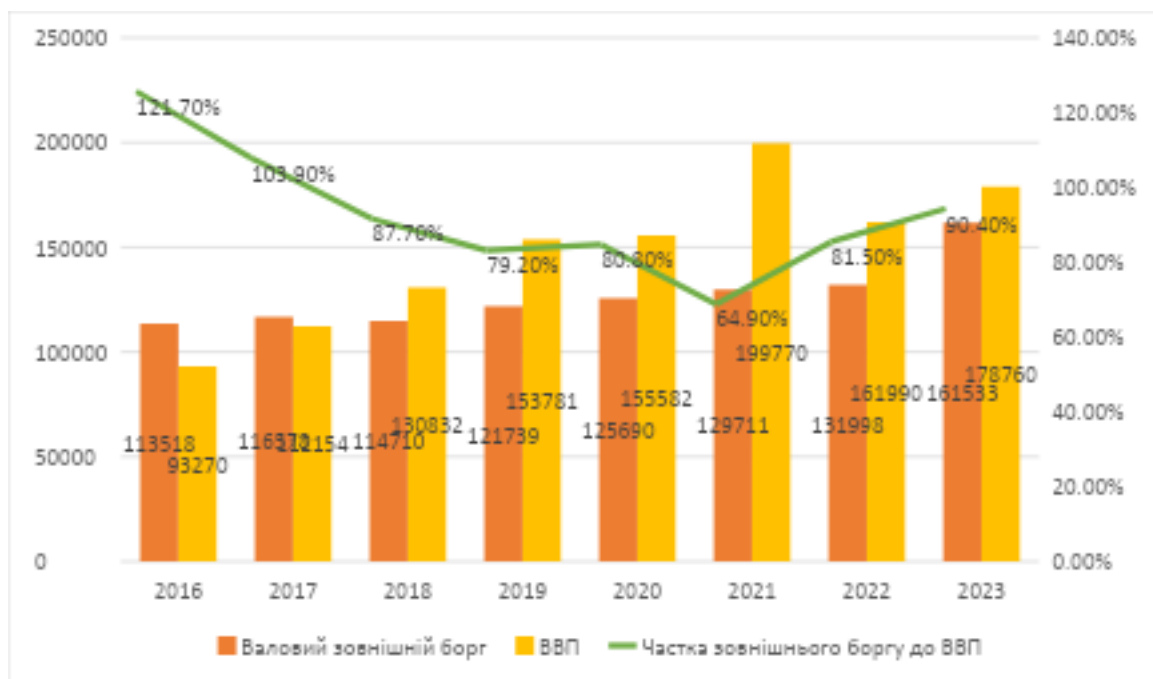

Рис. 2.4 Співвідношення валового зовнішнього боргу до ВВП України у 2016 – 2023 роках у млн. дол. США

*Джерело: розроблено автором на основі [12].

А саме: частка зовнішнього боргу у ВВП станом на 31.12 2022 року склала 81,5%, що на 16,4% більше ніж у 2021 році, а за 2023 рік ще на 9,1% більше, а саме – 90,4%.

Основна грантова допомога в Україну надійшла від США – 12 млрд. дол., Німеччина – 1,2 млрд. євро, Великобританії – 0,13 млрд. дол, ЄС – 0,7 млрд, євро. Основні кредити надійшли від ЄС – 7,2 млрд. дол., МВФ – 2,7 млрд. дол.,

Канада – 1,9 млрд. дол., Світовий банк – 1,4 млрд. дол., Великобританія – 0,9 млрд. дол..

Основним інструментом зменшення державного боргу і, водночас, подолання дефіциту державного бюджету є створення сприятливого інвестиційного клімату. Даний процес є утруднений з огляду на воєнні ризики. В зв'язку залученням трудових ресурсів до лав ЗСУ, підриву енергетичної потужності, погіршенням логістичних маршрутів. З початку 2023 року різко спостерігається спіраль циклічного скорочення кількості населення працездатного віку та росту безробіття. Згідно з офіційною статистикою на перше січня 2023 року безробітними вважалися 186,5 тис осіб, за оцінками при наявних 21,2 тис одиниць вакансій. Водночас кількість безробітних зменшилася через міграцію за кордон та мобілізацію. На жаль, статистика не враховує тих, що перебувають на тимчасово окупованих територіях і не зареєстрованих у державній службі зайнятості.

Аналізуючи ряд макроекономічних показників з 2017 року до початку 2022р., навіть крізь призму років пандемії COVID-19 та війни з росією, спостерігаємо тенденцію до розвитку і стабілізації економіки України. Повномасштабні воєнні дії знищили сприятливі умови для розвитку бізнесу, сприяли підвищенню рівня безробіття, інфляції. Ситуативне покращення макроекономічних показників, іноді, не відображає фактичного стану подій, оскільки не підтверджено рівнем розвитку національного виробництва і соціального добробуту, а радше фінансовими підтримками і допомогою світових спільнот.

2.2 Аналіз динаміки та структури податкових надходжень до бюджету

Бюджет завжди залишався одним із основних важелів впливу на економіку та соціальне життя країни. Завдяки вдалому використанню фінансової податкової політики держава має можливість, здійснюючи розподіл

та перерозподіл ВВП, змінювати структуру виробництва, впливати на результати економічного господарювання та здійснювати соціальні перетворення. Бюджет є важливим індикатором регулювання всіх соціально-економічних процесів та основною складовою ланкою фінансової системи загалом. Бюджет держави являє собою сукупність законодавчо регламентованих відносин між державою та юридичними і фізичними особами стосовно розподілу і перерозподілу ВВП, а іноді, і національного багатства задля формування централізованого фонду грошових ресурсів, призначених для виконання державою покладених на неї функцій.

Всі надходження бюджету безпосередньо залежні від стану виробництва в державі. Водночас, можливість надавати суспільні блага і забезпечувати всі соціальні гарантії населенню залежить від надходжень до бюджету. До доходів бюджету включають всі податкові та неподаткові надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено у Законодавстві України [5].

Найбільшу питому вагу у структурі надходжень до бюджету займають саме податкові надходження, оскільки податки є найважливішим механізмом розподільної функції фінансів і виступають одним із основних потоків поповнення дохідної частини бюджету (рис. 2. 5). Податки історично являються особливою фінансовою категорією, стосовно економічних відносин між державою і платниками податків задля створення загальнодержавного єдиного фонду грошових каналів, з метою виконання державою своїх функцій [41].

Враховуючи сучасні умови нестабільного фінансового ринку, виробництва та всіх кризових явищ, податкова система України раціонально функціонує переважно лише з фіскального аспекту, чим, в свою чергу, стримує розвиток середнього і малого бізнесу.

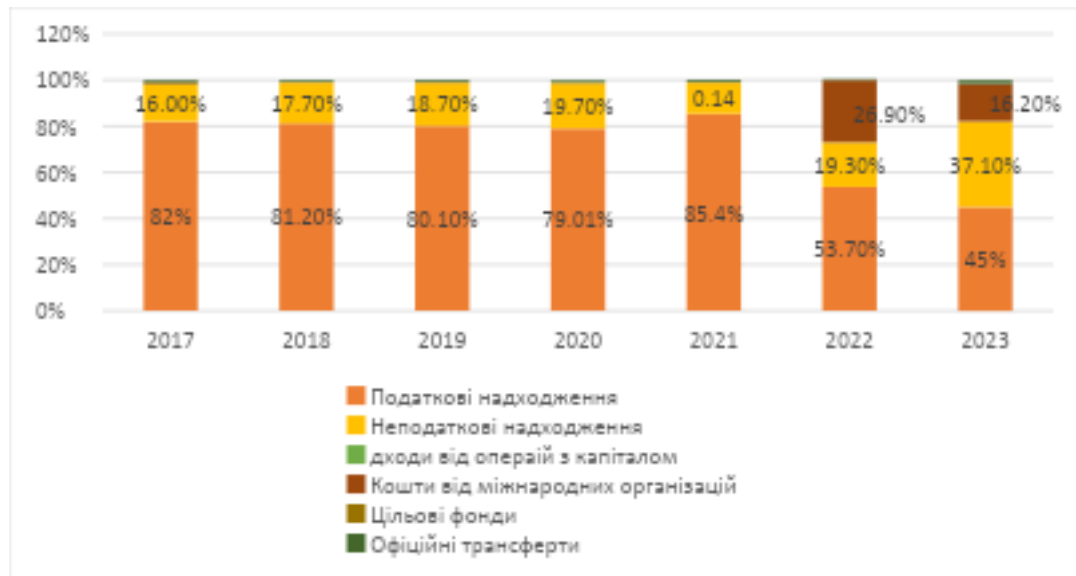

Рис. 2.5 Частка податкових надходжень в структурі доходів бюджету

*Джерело: розроблено автором на основі [42].

Враховуючи статистичні дані, до початку повномасштабного вторгнення, Державний бюджет України, приблизно на 80% складався із податкових надходжень. Проте, згідно європейських норм неподаткові та інші надходження у структурі бюджетних надходжень, мали би складати не більше 5% [34]. Це свідчить про нераціональну та неоптимальну структуру доходів.

Починаючи з 2017 року, в якому податкові надходження склали 81,2% можна відмітити незначне поступове зменшення податкових надходжень до 79% у 2020 році. Проте, найбільшу частку податкові надходження становили у 2021 році – 85,4%, що становило 1 107 090,9 млн. грн.

Беручи до уваги воєнні дії країни – агресора на території нашої держави з 2022 року можна побачити, об’єктивне раптове зниження податкових надходжень у структурі бюджету, до 54% у 2022 році та 45% у 2023 році, відповідно.

Основною складовою податкових надходжень до бюджету є детальний аналіз динаміки надходжень в розрізі статей, який дає можливість зробити висновок про зміну доходів до бюджету.

В детальнішому розрізі податкових надходжень найбільші втрати припали на: ПДВ (– 33,5% в порівнянні до 2021 року та акцизний податок (– 47,7%),

ввізного мита (– 36,7%). Основною причиною недобору даних податків є падіння обсягів імпорту та надання широкої кількості митних пілг весною – літом 2022 року (табл. 2.6).

На окупованих територіях можна спостерігати різке падіння ПДФО, проте втрату доходів від найманих працівників уряду вдалося компенсувати з грошового забезпечення військовослужбовців (+7,9% відносно до 2021 року).

Зменшення податку на прибуток відбулося внаслідок скорочення фінансових результатів бізнесу; падіння акцизного податку з вироблених в Україні підакцизних товарів зменшилось через певну низку чинників, зокрема:

- призупинилось виробництво пального в Україні;
- зменшилось виробництво сигарет (в перші місяці війни деякі великі тютюнові фабрики потрапили в окупацію або зупинили виробництво через близьке розміщення до лінії фронту;
- введення обмежень у продажі алкоголю в умовах воєнного стану;
- встановлення нульових чи знижених ставок акцизу на пальне;
- значно меншими обсягами виробництва електроенергії через захоплення Запорізької АЕС та зменшенням споживання електроенергії;
- суттєве зменшення споживачів підакцизних товарів [18].

Таблиця 2.6

**Динаміки податкових надходжень до державного Бюджету України
2017 – 2023 роки у млн. грн.**

Показник	Рік						
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
ПДФО	75033,4	91741,8	275458,5	295107,3	349785,5	420672,6	496343,0
Місцеві податки і збори	58695,1	61026,4	73575,3	75686,2	89896,6	84567,3	100008,8
Податок на прибуток		96882,3	117316,8	118471,8	163844,5	130561,8	159290,4

	66911,9						
ПДВ	313980,6	374508,2	378690,2	400600,1	536489,2	467001	580797,3
Акцизний податок	108293,4	118852,4	130753,3	146681,4	172064	105215,2	175716,4
Мито	24541,9	27076,6	30086	30460,5	38177,2	23311,4	40156,5
Інші податки	37697,4	216260,8	64441,7	69679,9	103547,1	111895,8	85772,6
Всього	627153,7	986348,5	1070321,8	1136687,2	1453804,1	1343225,1	1638085,0

*Джерело: розроблено автором на основі [42].

Для аналізу податкових надходжень в розрізі конкретного виду податку варто відмітити, що всі податки поділяють на прямі та непрямі. Прямі податки є важливим фінансовим регулятором доходів платників, фінансової активності та сукупного споживання. Паралельно при цьому вони слугують показником забезпечення належних умов державою для ефективного розвитку виробництва, оскільки чим вищий обсяг виробництва та введення бізнесу тим більші надходження. Прямі податки включають в себе: податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток, рентну плату, податок на майно, єдиний податок.

До непрямих податків відносять податки на споживання, тобто ті, що обчислюються на основі цін чи фізичних характеристик товару і не залежать від доходів платника. При непрямих податках, теоретично, платником є продавець товару, оскільки саме він виступає посередником між державою і споживачем, однак, останній являється реальним платником, оскільки оплачує товари та послуги в ціну яких вже включено непрямий податок. В Україні зазначено три види непрямих податків: податок на додану вартість, акцизний податок та мито.

Аналізуючи дані з таблиці 2.6, за сприятливих економічних та соціальних умов до 2022 року всі види податків мали тенденцію до збільшення. В розрізі усіх податкових надходжень переважають непрямі податки. З них найбільш суттєво зростали надходження податку на додану вартість з 313,9 млрд. грн у 2017 році до 580,7 млрд. грн у 2023 році. Зростання ПДВ, акцизного податку та мита до початку воєнних дій по всіх території України, частково, зумовлені

посиленням фіскальної функції податків, що спричинило збільшення податкового навантаження на споживання [34].

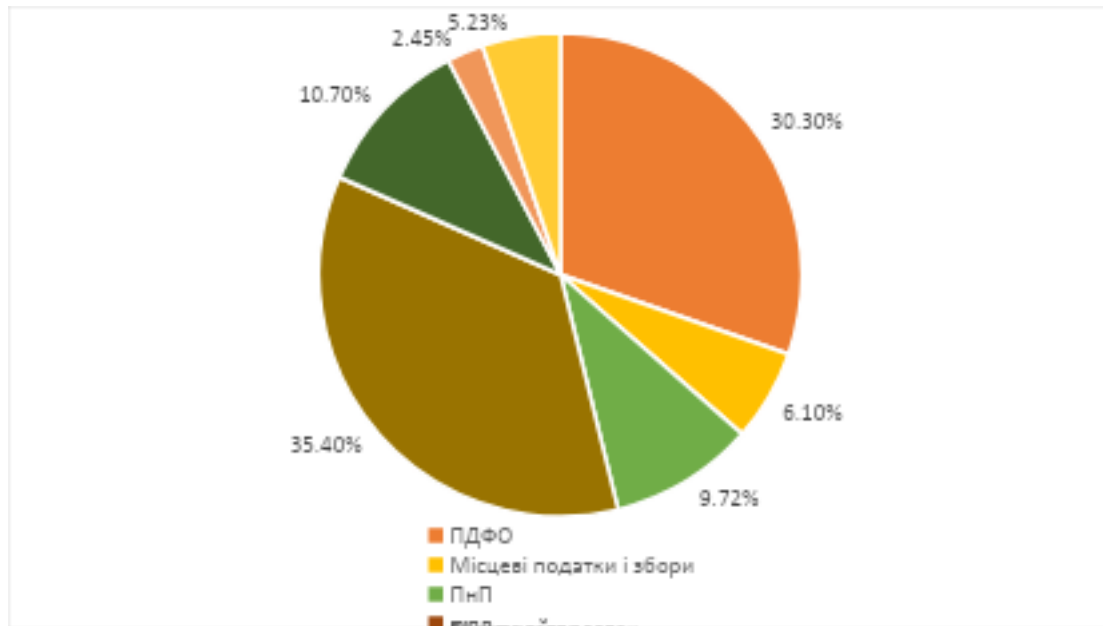

Рис. 2.6 Динаміка податкових надходжень до бюджету у 2023 році

*Джерело: розроблено автором на основі [13].

Серед прямих податків найшвидшими темпами збільшувались надходження саме від податку на доходи фізичних осіб, навіть в умовах війни можна відмітити значні щорічні темпи зростання. З 75 млрд. грн у 2017 році даний показник зріс до 496,3 млрд. грн у 2023 році.

З рис. 2.6 можна ще раз переконатись, що саме ПДВ в державному бюджеті складає найбільшу долю. Це можна трактувати тим, що його формування відбувається на всіх етапах виробництва і додається надбавкою до ціни товару та сплачується кінцевим споживачем. Іншим фактором найвищого обсягу є досить ефективний та обдуманий механізм сплати, який практично унеможливорює ухилення від сплати податку. Досить значна частка прослідковується і по акцизному податку. В 2023 році його частка склала 10,7%, хоч і за останні два роки є багато вищеописаних причин на його суттєве зниження відносно попередніх років. Варто також зауважити, що акцизний податок є досить нестабільним у формуванні дохідної частини бюджету, оскільки в законодавстві відбуваються часті зміни стосовного його нарахування. Та й сама підакцизна продукція має свої особливості на ринку.

Не менш значна частина в наповненні бюджету припадає на податок на прибуток підприємств, а саме 9,72% у 2023 році. Даний податок характеризується властивістю стимулювання і регулювання економічних відносин між суб'єктами господарювання та державою. За винятком 2022 року, в якому через ряд критичних для бізнесу обставин багато підприємств припинили свою діяльність, навіть враховуючи високий показник тіньової економіки в країні обсяг надходжень до бюджету поступово зростає. Це може свідчити про посилення контролю за своєчасністю та повнотою сплати даного податку, з позитивних чинників можна ще врахувати покращення фінансового стану та платоспроможності деяких платників, а також ряд податкових пільг, які стимулюють розвиток виробництва.

Одним із незначних джерел формування надходжень є сплата від мита, що свідчить про несуттєву фіскальну важливість. Це може бути пов'язане із не до кінця раціональною структурою експорту та імпорту, а також з відсутністю прямого контролю держави в дані процеси.

Фіскальна роль прямих та непрямих податків безпосередньо залежить від податкової політики держави, оскільки на кожному етапі розвитку податки є головним критерієм впливу на господарську діяльність компанії та держави. Податками легко можна стимулювати розвиток бізнесу та формування робочих місць, надаючи для цього ряд податкових пільг та преференцій, стримувати рівень інфляції, регулювати експортно-імпортні операції та забезпечувати соціальну рівність для всіх верств населення [51].

Економічна ефективність податкової політики характеризується здатністю позитивно впливати на економічний розвиток держави. Вагомими елементами раціональної податкової політики є: ступінь інноваційного розвитку, витрати на адміністрування податків, присутність інвестиційних ресурсів для бізнесу, належний рівень економічної свободи, стабільність податкової політики та вплив податків на рівень зайнятості населення [31, с. 32].

Ефективність податкової політики залежить не лише кількості податкових надходжень, але й від коефіцієнту збирання податків, який відображає ступінь

виконання плану податкових надходжень і визначається як частка фактично отриманих податкових показників до планових.

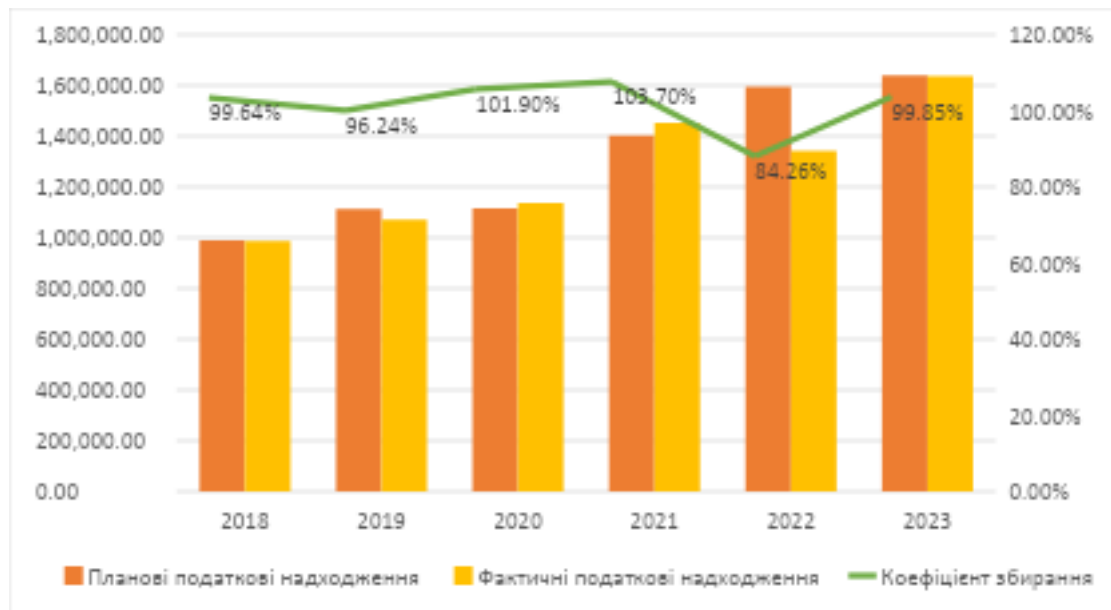

Рис. 2.7 Динаміка зміни коефіцієнту збирання податкових надходжень 2018 – 2023 роки

*Джерело: розроблено автором на основі [19].

Згідно даних на рис. 2.7 середнє значення коефіцієнту податкових надходжень протягом зазначеного періоду становить 0,97, що свідчить про не до кінця стабільні податкові надходження, проте до 2022 року можна спостерігати активну тенденцію до зростання. Найбільш критичний показник можна спостерігати у 2022 році – 0,84, що на 0,20 менше показника попереднього року. У 2023 році ситуація значно покращилась відносно попереднього року, проте даний показник залишається на 0,04 меншим відносно 2021 року. Низькі показники коефіцієнту збирання у 2022 році свідчили про велику кількість незапланованих пільг та значних скорочень до бюджету по всіх статтях надходжень, необдумане податкове адміністрування, низький фінансовий стан платників податків, який з початку даного року у багатьох ще більше погіршився, схильність до ухилення сплати податків та скасування урядом деяких податкових платежів та загалом про негативні тенденції в економіці країни, зокрема: суттєве зниження економічної активності загалом, падіння

виробництва, зростання видатків на оборону держави, уповільнення соціально-економічного розвитку.

Не менш важливим показником податкової політики та податкових надходжень загалом є зміна коефіцієнта еластичності податків, котрий характеризує динаміку податкових надходжень до темпів розвитку економіки країни загалом. Система податкових надходжень вважається еластичною, за умови, коли коефіцієнт більший одиниці, це свідчить про вищі темпи зміни обсягів податкових надходжень до змін обсягу ВВП (рис.2.8).

Рис. 2.8 Динаміка зміни коефіцієнту еластичності податків у 2017 – 2023 роках

*Джерело: розроблено автором на основі [13].

Еластичність у 2017, 2018, 2020, 2021 роках відповідала приблизно 1, а саме 0,99, 1,02, 1,16 та 1,1 це свідчить про тісний зв'язок між зміною валового внутрішнього продукту на 1% та зміною податкових надходжень. Це є свідченням внутрішньої стабільності економіки. Тоді, як у 2019 році спостерігався показник 0,52, що показує нижчі темпи зростання податкових надходжень в порівнянні з темпами зростання ВВП. У 2022 – 2023 роках показник еластичності спостерігався на рівні 3 і 1,4. В свою чергу це підтверджує факт, невідповідності змін податкових надходжень темпам змін ВВП, а саме, в ці роки можна було спостерігати значне порушення у змінах пропорцій податкових надходжень в порівнянні зі змінами ВВП.

Для об'єктивної оцінки податкової політики варто проаналізувати рівень податкового навантаження. Якщо рівень податкового навантаження

збільшується, проте не забезпечує достатньої кількості фінансових ресурсів для виконання державою своїх обов'язків, то це може свідчити про неефективність механізмів податкової системи. Податкове навантаження України практично однакове з податковим навантаженням розвинутих європейських країн (Нідерланди, Німеччина, Норвегія). Уряди цих країн лише з 2000-х років почали збільшувати своє податкове навантаження не більше, як на 4% на рік і лише тепер дійшли до найвищого рівня, оскільки високі ставки податків навпаки стримують ріст економіки. Підвищуючи податки на 1% ВВП зменшує реальний ріст ВВП на 3% приблизно через три роки. Крім того, високі корпоративні податки зменшують стимулювання інвестиційного капіталу [47].

У міжнародній практиці показники податкового навантаження визначається як відношення реальних податкових надходжень зведеного бюджету країни до обсягу ВВП (табл. 2.2).

Таблиця 2.7

Податкове навантаження в Україні 2013 – 2023рр.

Показники	Роки									
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
ВВП реальний (в цінах попе-реднього року)	1410,6	1430,2	2034,4	2445,5	3083,4	3675,7	3818,4	4663,5	3865,8	5518,0
Податкові надходження до зведеного Держбюджету, млрд. грн	340,9	507,6	650,7	828,1	986,3	1070,3	1136,6	1453,8	1343,2	1638,0
Рівень п-вого навантаж. на працю %	17,4	19,6	13,2	15,1	15	15,6	17,6	17,2	19,3	19,3
ПДФО, млрд. грн	72,1	99,9	138,7	185,6	229,9	297,8	319	378,3	272,2	496,3
ЄСВ, млрд. грн	166,8	169,8	111,7	158,9	202	241,7	281,7	327	425,3	517,2

Єдиний податок, млрд. грн.	6,6	10,9	17,1	24	29,5	35,2	38	46,2	47,2	55,8
Рівень п-вого навантаж. на капітал %	5,9	5,7	5,3	5,1	5,1	4,6	4,6	5,8	5,2	4,0
ПнП, млрд. грн	54,9	39	60,2	73,3	106,1	117,3	118,4	163,8	117,1	159,2
Рента, млрд. грн	28,8	41,9	46,6	51,1	50	52	57,1	89,3	85,4	66,3
Рівень п-вого навантаж. на споживання	12,9	20,4	17,8	19	17,3	14,8	15,3	17,2	15,5	14,4
ПДВ, млрд. грн	128,2	178,4	235,5	313,9	374,5	378,6	400,6	536,4	467	580,7
Мито, млрд. грн	13,3	40,3	20,3	24,5	27	30	30,4	38,1	26,2	39,7
Акциз, млрд.грн	36,6	70,7	101,7	121,4	126,7	130,7	146,6	172	102,4	175,6
Інші, млрд. грн	3,7	2,8	4,9	4,7	4,9	6	5,3	5,3	3,3	5,0

Джерело: розроблено автором на основі [10, 42].

Згідно вищевикладеного матеріалу слід відзначити, особливо за останні два роки, зниження темпів приросту податкових надходжень серед доходів державного бюджету. Це в свою чергу підтверджує низьку ефективність фіскальної функції оподаткування. Негативними явищами, що спостерігалися є постійні коливальні зміни. При такій ситуації варто зробити наголос на діджиталізації фіскальної інформації, що зробить її більш прозорою і покращить доступ до неї. Це сприятиме в свою чергу зменшенню фінансового шахрайства, ухилення від сплати податків, але цей процес є довготривалий у своїй реалізації.

Окрім цього перешкоджають у збільшенні рівня податкових надходжень до бюджету наступні моменти:

- скорочення виробництва національних підприємств, що супроводжуються скороченням робочих місць в зв'язку з нестабільною ситуацією;

- високий рівень інфляції;
- впровадження нових податкових пільг;
- високий рівень ухилення від сплати податків, що пов'язаний із нерівномірним розподілом податкового навантаження. Прикладом у цій ситуації є акцизний податок.
- Збільшення ставок оподаткування для великих платників;
- Необхідність внесення змін до Податкового законодавства.

Незважаючи на те, що податкові навантаження займають у доходах державного бюджету майже 82%, їх частка у бюджеті є далеко нестабільною це говорить про постійне вдосконалення оподаткування, підвищення ролі податків через зміни податкових пільг, усунення недоліків у адмініструванні. Для того, щоб досягнути максимального ефекту в покращенні податкової політики варто більше уваги приділяти факторам, що сприяють економічному зростанню та наповненню державної казни податковими надходженнями.

Беручи до уваги нестабільну економічну ситуацію в країні вирішення фінансових питань є одним із найважливіших заходів для забезпечення економічної та соціальної стабільності та сталого розвитку країни. В даному контексті податкова система має стати дієвим механізмом регулювання всіх соціально-економічних процесів в умовах проведення сучасних економічних реформ. Тому особливу увагу варто приділяти формуванню ефективної податкової політики, оскільки лише вдале використання її інструментів може сприяти подоланню викликів сьогодення [46].

Для визначення нинішнього впливу податкової політики на економіку України ми проаналізували основні напрямки її діяльності, такі ВВП, доходи державного бюджету, податкові надходження, держані борги, рівень інфляції.

Вивчаючи динаміку надходжень до державного бюджету в розрізі статей, ми спостерігали, що за сприятливих економічних та соціальних умов до 2022 року всі види податків мали тенденцію до збільшення, особливо непрямі податки, прослідковувалося зростання надходжень ПДВ, акцизного податку та мита.

Беручи до уваги воєнні дії країни – агресора на території нашої держави з 2022 року можна побачити, об'єктивне раптове зниження податкових надходжень у структурі бюджету, до 54% у 2022 році та 45% у 2023 році, відповідно. Аналіз податкових надходжень свідчить, що хоча із початком повномасштабного вторгнення країни ЄС фінансово активно підтримали Україну, проте у громадян та підприємців значно скоротились прибутки, що, власне, і вплинуло на зменшення податкових надходжень до бюджету.

Аналізуючи Державний бюджет України протягом всього досліджуваного періоду, відзначаємо, що той був дефіцитним. Звідси і вимушена політика позик та кредитів. Найбільший дефіцит бюджету спостерігався в Україні в 2022 році, що було наслідком боротьби з пандемією COVID-19 та початком повномасштабної війни. Бізнес скоротив свою роботу на третину потужності, в результаті чого знизився ВВП, доходи бюджету та збільшились видатки.

Як бачимо, державний дефіцит є особливою невід'ємною складовою сучасної бюджетної політики. В одних обставинах він може бути стимулюючим фактором розвитку економіки, але в своїй основній масі – високий рівень бюджетного дефіциту свідчить про тенденцію занепаду національного виробництва, скорочення інвестицій, а при тривалому протіканні може призвести до дефолту.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ В ТРАНСФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ

3.1. Досвід зарубіжних країн у сфері податкової політики під час війни, як орієнтир для України

На сьогоднішній день Україна перебуває в пошуках нової концепції розвитку. В рамках даного процесу досвід зарубіжних країн користується підвищеним попитом. Розробити свій план допоможе досвід країн, яким доводилось «вставати з попелу» війни. Всесвітня історія має чимало прикладів відбудови країн після бойових дій. По закінченню Другої світової війни світ зазнав ще більше 30 війн та 250 військових конфліктів, учасниками, яких стало близько 50 світових країн. Та навіть серед такої кількості світових катастроф успішних прикладів не так вже й багато. Єдиний та успішний для всіх країн досвід – це достатній рівень зовнішньої підтримки.

Враховуючи оцінки Світового банку та вітчизняного Міністерства економіки, на післявоєнне відновлення нашої країни знадобиться приблизно 410 млрд. дол., не менш важливим завданням є досягнення рівня ВВП у 500 млрд. дол. проти 160 млрд. у 2022 році.

Ключовими для початкового етапу післявоєнної кризи є втілення комплексної податкової реформи. За час ведення бойових дій Україна має напрацювати власний варіант фіскальної реформи, який теоретично всіх би влаштовував. Ключова для економіки тої чи іншої країни податкова реформа вимагає детального та уважного вивчення попереднього досвіду та помилок, а також достеменних розрахунків, які мали б допомогти мінімізувати ризики. Аналізуючи досвід багатьох країн, можна засвідчити, що на всіх початкових етапах реформування варто очікувати значних бюджетних скорочень. Проте, в післявоєнний період це може стати додатковим ударом для нашої держави, оскільки фінансова підтримка європейська підтримка рано чи пізно закінчиться, і до цього варто бути готовим.

Враховуючи думку американського економіста Артура Лаффера, реформа може змінити обсяги доходів, їхній склад та часової межі. Якщо, для прикладу, проаналізувати досвід відбудови європейських країн по закінченню Другої світової війни, то зовнішні борги можуть збільшитись до 300% ВВП. Проте, в короткостроковій перспективі, все ж таки, можна очікувати на позитивні результати реформи. Є перспективи для стрімкого розвитку бізнесу, пришвидшення темпів ВВП, збільшення інвестиційних ресурсів [14].

Розглядаючи детальніше стратегії відбудов, можна сказати, що незначні роботи стосовно відновлення починалися ще на в процесі війни, наприклад, на початку 1945 року у Варшаві. Україна керується такими ж методами, попри продовження активних бойових дій і значний брак фінансових ресурсів вже відбудовано чимало зруйнованих ворогом інфраструктурних та житлових об'єктів. Проте, із зрозумілих причин відбудова ведеться локально та нестабільно. Головним завданням уряду є забезпечення її стабільності після війни, не допускаючись помилок світових країн.

Базовим прикладом вдалої післявоєнної відбудови, який економісти часто розглядають для України є план Маршалла для відновлення європейських країн після Другої світової війни, який був застосований у 1948 – 1952 роках. Основними мотивами такого плану було надання, більше 80% допомоги європейським країнам, які зазнали руйнувань безповоротно, решта – як кредити. Проте, грошові ресурси не йшли відразу до бюджетів даних країн, а лише в цільовому використанні на забезпечення промислових товарів. Контроль за використанням допомоги було покладено на певні фонди, які очолювали представники США.

Основний акцент був поставлений на промислове відновлення. Загалом, в рамках плану Маршалла близько сімнадцяти країн отримали сумарну допомогу на 13 – 15 млрд. дол. (на сьогоднішній день – це близько 115 млрд. дол.). За допомогою даного підходу, протягом чотирьох років з початку реалізації, промисловість Європи зросла 35%, а рівень доходу населення до середини 70-х років зріс на 20% [58].

З усієї наданої допомоги, близько 15% фінансових ресурсів припало лише на відбудову Західної Німеччини. Окрім фінансової допомоги, причинами стрімкого успіху відновлення територій вважають комплексні ліберальні реформи. Зокрема, мова йде про реформування землі та фінансової системи. Окрім того, в державі відмінили весь державний контроль стосовно цін, запровадили додаткові податкові пільги для бізнесу, які додатково стимулювали інвестиції та експорт. Також у країні левову частку зосередили на розвиток підприємництва, з часом збільшили фінансування для прикладних наук. Наслідком даних процесів через десять років промислове будівництво зросло втричі, відносно довоєнних часів[58].

Варто взяти до уваги і досвід конфліктів 1990-х років, в наслідок яких значних збитків зазнали 6 країн Західних Балкан – Боснія і Герцоговина, Косово, Чорногорія, Македонія, Хорватія і Сербія. Трирічна війна закінчилась після підписання міжнародного сприяння мирної угоди. По завершенню протистояння саме Боснія і Герцоговина зазнала найбільших втрат. Безпосередні втрати перевищували ВВП у 15 – 20 разів, о крім того було втрачено приблизно 2,5% населення.

Для ефективного та короткотривалого відновлення ЄС розробив декілька спеціальних програм. Зокрема, для Боснії і Герцоговини започаткували програму, яку забезпечувала країну матеріалами для 10 основних секторів національної економіки. Деякі програми забезпечували розквіт сільського господарства та відбудову інфраструктури. Протягом 1996 – 1999 років Боснія і Герцоговина отримала близько 5 млрд. дол безповоротної допомоги, що на той час перевищувала їхнє ВВП в 1,5 рази. Окрім того, країна втілювала і внутрішні реформи, що були спрямовані на фінансовий сектор, місцевий розвиток і розбудову інститутів. Також дуже важливими для країни стали програми з повернення тимчасово переміщених осіб, завдяки яким уряду вдалось відновити людський ресурс. Варто врахувати, що, на превеликий жаль, дана проблема стосується і нашої країни, питання повернення трудових мігрантів буде одним із ключових та найскладніших для вирішення.

На нашу думку, Україна може взяти за приклад досвід реструктуризації зовнішнього боргу Боснії і Герцоговини. Обдумана й послідовна політика дозволили країні зменшити рівень державного боргу 66% ВВП у 1999 році до 35% у 2004. Загалом програма відновлення для Боснії і Герцоговини вважається досить успішною та вдалою. Реальний ВВП країни, практично, з кожним роком збільшувався. Але окрім позитивних результатів варто відзначити ряд негативних. Експерти доводять, що на початку відбудови через відсутність єдиної повноцінної стратегії балканська країна зазнала неабияких втрат. Значна частина проектів країни була не продуманою на десятиліття вперед, як у європейських країнах, а більш точковою і спонтанною, які втілювались під впливом амбіцій, що в результаті зменшило мультиплікаційний ефект для раціонального розвитку економіки та податкової політики.

Ще одним негативним результатом є відсутність певних економічно-податкових реформ, через які надходженнями до бюджету країни були в основному допомоги від інших країн. Ми вважаємо, що такої помилки однозначно слід не допустити в Україні, проте враховуючи масштаби нашої держави в порівнянні з Боснією, варто бути готовим, що нам стільки і не допомагатимуть. Якщо в балканській країні йшла мова допомоги у кілька мільярдів доларів, то для потреб нашої країни – доведеться щорічно позичати десятки, а то сотні мільярдів доларів. Тому по закінченню війни країна має зосереджувати увагу не на допомозі, а на вигідних інвестиціях та розвитку приватного бізнесу.

Наступною країною для прикладу може бути Хорватія, в якій під час військового конфлікту було окуповано приблизно 20% територій та зруйновано близько 30% економіки країни. Проте, завдяки вдалому втіленню програм відновлення Хорватії вдалось виконати навіть всі умови для вступу в ЄС та у 2013 році приєднатися до спільноти.

Щоб відновити пошкоджені території з бюджету було виділено близько 3,4 млн. дол. у період з 1991 до 2004 року. Населення тих регіонів, які менше постраждали, активно долучались до відновлення держави. Уряд країни гроші

на відбудову збирав у вигляді податків з населення, яке не постраждало внаслідок воєнних дій, окрім того залучали кошти самих же постраждалих фізичних та юридичних осіб. З одного боку така політика дозволила країні значно скоротити бюджетні витрати, але через відсутність конкретної процедури відшкодування для населення, приватний сектор, робив ремонт власними зусиллями та коштами, так і не отримавши жодних компенсацій від держави. Хоча згідно закону пошкоджені будинки мали відновлюватися завдяки бюджетним ресурсам. Але якщо розглядати загалом відбудову Хорватії, то відновлення національної економіки економісти вважають досить ефективною[15].

Досить значний історичний досвід управління економікою під час війни має Ізраїль. На сьогоднішній день рішення фінансової та монетарної політики даної країни для України можуть бути дуже корисним.

Ізраїльські підприємства активно користуються найкращим досвідом партнерів США та Європи. Значною для ефективного економічного розвитку країни є зважена та продумана податкова політика держави.

Обмірковуючи думки ізраїльських підприємців, можна сказати, що справді, податкова політика є досить адекватною та стимулюючою[56].

Система сплати податків громадян значно покращує добробут населення. Залежно від рівня розвитку національної економіки уряд визначає оптимальний податковий тягар підприємцям та населенню. В нашій державі ставки податків є досить високими порівняно з економічним становищем, це в свою чергу породжує додаткові труднощі з адмініструванням і стягненням податків. Ні для кого не секрет, що в нас активно ухиляються та уникають сплати податкових платежів, натомість в Ізраїлі діє прогресивна шкала оподаткування. Наприклад, із заробітної плати в одну тис. дол. податки не стягуються зовсім. Суть даної податкової політики стимулювати людей до праці, не навантажуючи при цьому громадян з нижчими доходами. Розпочинається оподаткування доходів від 1700 дол. на 10% та зростає до 50% оподаткування для вищих верств населення, щомісячний дохід яких складає від 12 тис. дол. в місяць. Але навіть за таких

умов зі зростанням доходів податкова ставка збільшується виключно для кожного наступного рівня вищої суми надходжень, не враховуючи мінімальний неоподаткований рівень і попередній рівень ставки податку. Використовуючи таку податкову політику уряд намагається справедливо розподіляти податковий тягар для громадян різних верств населення. Отож, можна сказати, що робітники, які виконують низько кваліфіковану працю податки не платять зовсім і в такий спосіб держава залучає і низькокваліфікованих робітників і висококваліфікованих. Враховуючи даний підхід можна зробити висновок, що уряд країни основним ресурсом економіки вважає людський капітал, а не сировину.

Окрім того, Ізраїль має низку податкових програм, якими стимулює розвиток бізнесу. Компаніям держава надає гранти для втілення інновацій, а також деякі податкові стимули. Але при досить лояльній податковій політиці держава уважно контролює весь спектр податкових пільг і чітко визначає зловживання, за що законодавством передбачено покарання у вигляді високих штрафів або навіть позбавлення волі. Ця програма також суттєво стимулює іноземні компанії для інвестицій, оскільки інвестори також мають свої додаткові податкові умови. Також при виведенні капіталу за межі держави від додатково оподатковується ставкою 21% [52].

До початку війни з Хамас ВВП на душу населення Ізраїлю перевищував високорозвинені європейські країни (Німеччину, Францію, Великобританію). Значну частину ВВП держави формували високотехнологічні галузі. Національний банк країни заощадив близько 200 млрд. дол. Проте, провідні світові банки прогнозують, що в кінці 2023 року економіка держави впаде приблизно на 11%. Після початку воєнних дій лише 12% підприємців змогли відновити свої довоєнні доходи та виробництво. Для більшості із них суттєвою проблемою залишається значна нестача кадрових працівників. Мобілізація до лав збройних сил у кількості 360 тис. населення спричинила раптове зниження робочої сили. Багато роботодавців запропонували своїм працівникам

неоплачувану відпустку. Найбільше це торкнулось галузі будівництва, яка формує приблизно 6% податкових надходжень до бюджету країни [1].

Проаналізувавши досвід післявоєнного відновлення європейських країн та досвід Ізраїлю першочергово можна сказати, що в будь-якому випадку «краще поганий мир, ніж добра війна». Не можливо ефективно покращувати економічне становище країни в якій точаться воєнні дії, адже значна стаття витрат стабільно залишається на оборону та постійне відновлення певних об'єктів. І довготривалі воєнні дії забираються всі кошти та сили. Окрім того можна сказати, що податкова система повинна не лише наповнювати державний бюджет, але і йти на користь економіки та стимулювати інвестиційні процеси.

3.2. Шляхи і методи вдосконалення податкової політики для добробуту населення

Вітчизняне податкове законодавство є досить складним в правовому колі України. Водночас, при цьому можна спостерігати тенденцію до його нестабільності та частих поправок. Проте, практики видно, що зміни, які вносяться до законів досить часто тягнуть за собою низку негативних наслідків.

Умови сьогодення вимагають від уряду рішучих дій, які могли б втримати та зміцнити діючу систему фіскальної політики. Податкова система є одним із найважливіших критеріїв фінансового розвитку держави. Покращення податкової системи та її принципів оподаткування є важливим кроком для зближення з Європейським союзом. Проведення нових податкових змін та реформ в контексті євроінтеграції має на меті аналіз проведення вітчизняної фіскальної політики з урахуванням європейського податкового законодавства з метою створення новітньої податкової політики.

Враховуючи це, на нашу думку, ефективна податкова політика для покращення соціально-економічного життя населення мала би формуватися на таких принципах, як:

- впровадження податкової політики, згідно європейських стандартів;
- зосередження на покращенні соціального добробуту в процесі формування та застосування ставок оподаткування;
- чіткіший перерозподіл податкових платежів до бюджетів за рівнями державного управління;
- прозорість податкового законодавства.

Досить важливим чинником у податковій політиці і співвідношення критеріїв соціальної справедливості та фіскальної ефективності. Ми вважаємо, що роль фіскального аспекту варто переорієнтувати на більш соціальний. Але, не нехтуючи, при цьому і значенням фіскальної ефективності прямих податків, за допомогою яких безпосередньо наповнюються доходи бюджету. На нашу думку для наповнення дохідної частини варто розширювати базу оподаткування доходами, які раніше не підпадали під оподаткування, а не збільшуючи кількість податків чи підвищуючи ставки вже існуючих.

Попри те, що протягом 2025 – 2027 років Бюджетна декларація не передбачає змін в найважливіших податкових платежах, наприкінці цього року уряд ініціював підвищення ставок військового збору для більших надходжень до бюджету. Тобто замість логічних кроків стосовно збільшення податкового навантаження на активи чи підвищенням специфічних акцизів, короткотермінові завдання податкової політики спрямовують на пошук швидкого наповнення бюджету. На думку експертів в короткостроковому періоді такі дії дадуть до бюджету додаткові 126,7 млрд. грн [57].

Виходячи із даних нововведень збільшений податковий тягар відчують на собі практично всі українці. Для найманих працівників, які сплачують 19,5% (18% ПДФО і 1,5% військовий збір) податків від заробітної плати щомісячно він зросте до 23%, тобто з 1 грудня 2024 року буде стягуватись вже 5% військового збору замість сталих 1,5%. Для ФОПів першої, другої та четвертої групи додасться військовий збір у сумі 10% від мінімальної зарплати, починаючи з січня наступного звітного року. ФОПи, які перебувають на третій групі, згідно

підписаного закону, повинні сплачувати додатково 1% військового збору від обороту[43].

На нашу думку, зміни в сторону збільшення податкового навантаження під час економічної нестабільності не приведуть до позитивних змін і, навряд чи, зможуть принести додаткові очікувані надходження до бюджету. Найбільш негативно вони вплинуть на підприємницьку активність і платоспроможність населення. Дані нововведення мають прямий потенціал до створення додаткового тягара на малий бізнес, тим самим зменшуючи їхні надходження і конкурентоспроможність. Варто очікувати, що збільшення податкового навантаження на зарплату призведе до скорочення робочих місць та збільшення переходу зарплат до тіньового сектору, що в результаті дасть ухилення від сплати податків на працю. Загалом після цих нераціональних змін можна розглядати негативний ефект – зменшення всіх податкових надходжень до бюджету.

Також варто згадати про вже скасовані податкові пільги для підприємців, які ввели на початку повномасштабного вторгнення і які мали бути чинними до завершення воєнного стану.

На нашу думку, для забезпечення рівності та добробуту населення в контексті податкової політики варто ввести наступні зміни:

- ліквідувати нерентабельні та нерезультативні податки;
- диференціювання ставок окремих видів податків;
- застосування рівномірного розподілу податкового навантаження на платників;
- зменшення податкового тягара для громадян з низьким рівнем доходів;
- економічну обґрунтованість при збільшенні ставок;
- застосування безумовного базового доходу для незахищених верств населення;
- доступність податкових пільг та податкових знижок;
- контроль за податковими правопорушниками;

- покращення політики податкових органів та системи оплати праці кадровим працівникам;

Покращення економічно-соціального життя населення вимагає від уряду неабияких змін у застосуванні ефективних заходів фіскальної політики, які будуть спрямовані на вдосконалення добробуту населення, соціальної справедливості, уникнення безробіття та подолання бідності.

Ми вважаємо, що досить важливе значення у ефективності податкової політики є диференціювання ставок з податку на прибуток, податку на доходи фізичних осіб та податку на додану вартість.

Світова практика застосування податкових ставок пропонує різні ставки ПДВ для різної необхідності товарів. На нашу думку такий підхід оподаткування товарів податком на додану вартість був би доцільним і в Україні. Можна застосовувати знижені, середні та високі ставки податку для товарів першої необхідності, медикаментів та товарів розкоші. Це в свою чергу підвищить купівельну спроможність найнеобхідніших товарів для громадян із нижчими доходами [44].

Наступним податковим тягарем, який відчують на собі громадяни та який забезпечує близько 50% податкових надходжень до бюджету є податок на доходи фізичних осіб. Даний податок потребує явного вдосконалення та механізму розрахунку. Протягом чималого періоду європейські країни в оподаткуванні громадян використовують неоподаткований мінімум, відсутність якого в нашій державі є значним недоліком. Ми вважаємо, що реформування податкового навантаження на фізичних осіб слід впроваджувати із застосуванням показника неоподаткованого прожиткового мінімуму, який буде відповідати прожитковому мінімуму, розрахованого на початок року. Окрім того, його доцільно враховувати не лише для розрахунку податкових пільг, а й в якості вирахування основного сукупного доходу. Така закономірність супроводжуватиметься принципом оподаткування лише «чистого» доходу, в якому не враховано сума прожиткового мінімуму, що необхідна для забезпечення товарів першої необхідності для громадян.

Наступним не до кінця справедливим нюансом в нашому податковому законодавстві є оподаткування доходів громадян за однаковою ставкою для різних надходжень, що не зовсім раціонально стосовно громадян з мінімальним рівнем доходу. Для вирішення даного питання державі більш доцільно застосовувати прогресивну систему оподаткування, яка, власне, і відповідатиме критерію соціальної справедливості [45].

Протягом довгого періоду європейські країни практикують сімейне оподаткування, з його допомогою можна раціональніше і більш справедливо оподатковувати доходи населення, враховуючи при цьому матеріальні можливості, кількість та вік дітей, та утримання дітей-інвалідів. Використовуючи такий підхід оподаткування можна максимально реалізувати критерій соціальної справедливості, оскільки будуть братись до уваги особливості кожної сім'ї, як платника податку. Враховуючи умови та реалії нашого часу та нестабільну соціальну економічну ситуацію, що раз у раз зростає кількість безробітних та незахищених верств населення, застосування сімейного оподаткування посприяло би забезпеченню справедливого перерозподілу податкового навантаження між платниками.

Враховуючи суттєву проблему, яка назріла в умовах сьогодення, у застосуванні механізмів для вирішення економічних наслідків після війни, економісти все частіше обговорюють концепцію безумовного базового доходу для громадян. Простими словами ББД – це гарантований державою щомісячний платіж кожному громадянину, що виплачуватиметься протягом певного часу. Варто враховувати, що до повномасштабного вторгнення соціально-економічна ситуація в нашій країні була далеко не позитивною. Війна ще сильніше загострила та створила нові проблеми. Тому перед новими економічно-соціальними викликами дана концепція набуває неабиякого змісту, адже дасть можливість громадянам отримати хоча б якусь подушку безпеки від держави. Проте, ми вважаємо, що дана ідея має як позитивні тенденції, так і ряд недоліків, основним з яких є неможливість державою забезпечити всіх громадян базовим доходом, оскільки це «фінансова розкіш» навіть для

розвинених європейських країн. Забезпечення такої статті витрат змусить мобілізувати з бюджету мільярди доларів США, що є непосильним для України. Виходячи з цього, ми пропонуємо започаткувати ББД лише для громадян, які найбільше постраждали від війни, втратили місце проживання, місце роботи, перебувають в скрутному економічному становищі, і лише на короткий період часу (наприклад, 2 – 3 роки) [2].

Аналізуючи рішення президента від жовтня 2024 року, стосовно тисячі гривень для кожного українця, можна зробити висновок про не зовсім раціональне розпорядження грошових ресурсів з бюджету. На нашу думку ці гроші можна було б витратити на соціальну допомогу, але адресно, для тих людей кому ця допомога дійсно важлива, наприклад внутрішньо переміщеним особам, які втратили все своє майно, чи навіть великій кількості самотніх пенсіонерів, яким матеріальна допомога набагато важливіша.

Стосовно податкового навантаження на бізнес у більшості європейських країн воно є мінімальним, а надходження з податку на прибуток можуть бути меншими від податку на доходи фізичних осіб. Даний підхід оподаткування дозволяє бізнесу розвиватися, збільшувати обсяги виробництва та створювати нові робочі місця. Ми вважаємо, що для національної економіки впровадження нижчих ставок на прибуток буде позитивним рішенням. Так, в короткостроковій перспективі, не варто очікувати збільшення надходжень, оскільки знизиться рівень оподаткування, але в майбутньому можна розраховувати на зростання податкових надходжень, позитивне економічне становище фірм та громадян, безпосередньо.

Отже, на нашу думку, оптимізація податкової політики держави повинна розпочинатись із змін у вітчизняному законодавстві стосовно міжнародних стандартів, а податкове навантаження не повинно перешкоджати веденню бізнесу та гальмувати економічні можливості громадян.

ВИСНОВКИ

Для досягнення мети даної кваліфікаційної роботи розглянуто та опрацьовано ряд праць та теоретичного матеріалу про реалізацію податкової політики в контексті воєнних дій. Протягом десятків років вітчизняними та зарубіжними науковцями неодноразово піднімалось питання стосовно визначення принципів та цілей податкової політики в площині державного регулювання соціально-економічного розвитку держави.

Приймаючи виклики сьогодення уряд повинен швидко реагувати та приймати конструктивні рішення для безперебійного функціонування економіки. Повномасштабна війна розпочата росією, змусила змінити поставлені раніше цілі та переорієнтувати їх на забезпечення обороноздатності країни і впровадити нові соціальні програми для підтримки населення. Влада нашої країни повинна постійно вдосконалювати цілі податкової політики та контролювати результативність внесених корективів, задля безперебійного наповнення державного бюджету. На початкових етапах воєнних дій податкова політика держави була досить гнучкою та спрямована на створення м'якших умов для адаптації бізнесу до воєнних реалій, збереження та підтримання виробничих потужностей та трудових ресурсів. Впровадження ліберального податкового режиму сприяло збереженню економіки та стримало падіння виробництва в умовах не визначеності. Та пропри це із корисними нововведеннями значна частина податкових змін була впроваджена без належного обґрунтування, наслідком чого були значні бюджетні витрати без перспективних позитивних змін. Накопичення бюджетних видатків і постійні запити на зміцнення бюджету в умовах зменшення фінансових ресурсів стали значними каталізаторами до повернення довоєнної системи оподаткування.

Аналізуючи ряд макроекономічних показників з 2017 року до початку 2022 року, навіть пори пандемію та війну з росією можна спостерігати тенденцію до розвитку економіки України. Повномасштабні воєнні дії знищили

сприятливі умови для розвитку бізнесу і сприяли підвищенню рівня безробіття та інфляції. Ситуативне покращення макроекономічних показників, іноді, не відображає фактичного стану подій, оскільки не підтверджено рівнем розвитку національного виробництва і соціального добробуту, а радше фінансовими підтримками і допомогою світових спільнот.

З проаналізованих даних ми побачили, що державний дефіцит є особливою невід’ємною складовою сучасної бюджетної політики. В окремих обставинах він може мати стимулюючий фактор розвитку економіки, але в своїй основній масі – високий рівень бюджетного дефіциту свідчить про тенденцію занепаду національного виробництва.

Приклад європейських країн впровадження фіскальних механізмів в умовах воєнних дій, має значне місце у вітчизняній практиці для позитивних тенденцій податкової політики України та соціально економічного життя громадян. Проте, ми вважаємо, що даний досвід варто не просто запровадити в нашу економіку, а пристосовувати до можливостей податкового законодавства України.

Налагодження народного господарства, підтримка умов для функціонування малого та середнього бізнесу в умовах війни, забезпечення громадян робочими місцями і всі податкові реформи для залучення інвестицій – є основними цілями податкової політики в умовах війни для підтримки макростабільності.

Отже, реформування податкової політики слід розпочинати із розширення бази оподаткування, викриття та залучення до оподаткування всіх тіньових доходів та знищення схем ухилення від сплати податків, дані дії дозволять зменшити податкове навантаження на бізнес та пересічних громадян.